

LUND UNIVERSITY

Byggnader med inskrifter och bilder i renässansens Skåne cirka 1450–1658

Hansson, Martin

Published in:
ALE

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hansson, M. (2021). Byggnader med inskrifter och bilder i renässansens Skåne cirka 1450–1658. *ALE*, 2021(3/4), 11-30.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Byggnader med inskrifter och bilder i renässansens Skåne cirka 1450–1658

MARTIN HANSSON

Fil. dr i medeltidsarkeologi, universitetslektor och docent i historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet

Den här artikeln undersöker hur olika individer manifesterade sin person i byggnader under renässansen i Skåne. Genom en analys av stentavlor och träbjälkar med inskriptioner och bilder belyses frågor om identitet och individualitet. Föremålen placerades ofta ovanför dörrar i borgar och herrgårdar eller i byggnader som tillhörde städernas elit. Artikeln diskuterar vem som kunde se och förstå budskapen som byggnaderna kommunicerade, och när, hur och varför traditionen med att sätta upp dessa objekt på byggnader uppstod. I artikeln argumenteras det för att detta var resultatet av blandning av gamla traditioner, kombinerat med en ny syn på identitet och individualitet.

Inledning

När man vandrar längs Adelgatan i Malmö, en gång i tiden den medeltida stadens huvudgata, passerar man det så kallade Rosenvinge-huset, en tvåvånings tegelbyggnad från 1500-talet som vänder långsidan mot gatan. Det är en av stadens äldsta och mest välbevarade byggnader. Ovanför ingången till en av de ursprungligen två lägenheterna i huset sitter en stor sandstenstavla med inhuggna bilder, två vapensköldar och en text (figur 1). Texten är på lågtyska och vapensköldarna tillhör släkterna Rosenvinge (till vänster) och Liljefeldt (till höger). Mellan vapensköldarna står IHS, (Kristus monogram) placerat inom en lagerkrans. Under monogrammet står året 1534, vilket daterar tavlan och byggnaden. I en nutida översättning av texten från lågtyskan står det:

Ack människa, betänk din lott, Hur Gud av jord dig skapat blott, Hur döden smyger, tjuven lik, Och ryck bort båd' arm och rik.¹

Ungefär hundra år senare lät adelsmannen Palle Rosencrantz och hans hustru Lisbeth Lunge sätta upp en liknande stentavla på sin herrgård Högestad utanför Ystad. Här var texten på danska och satt precis som på Rosenvinge-huset ovanför ingången till byggnaden. På tavlan står:

Aar 1635 lod her Palle Rosenkrantz til Krenkerup med hans hustru fru Lisbet Lunge til Eskier bygge dette hus. Herren bevare din udgang oc indgang

På hela husets fasad på framsidan syns dessutom en mängd bokstäver och året 1635,

Figur 1. Stentavlan vid Rosenvinge-huset i Malmö. Foto: Martin Hansson 2015.

formade genom olika ankarjärn. Bokstäverna bildar initialerna PR, HR, ERS och LL. PR är Palle Rosenkrantz och LL hans hustru Lisbeth Lunge, medan HR respektive ERS är Hedvig Rantzau (HR) och Elisabeth Rosensparre (ERS), Palles två tidigare fruar.²

Avsikten med den här artikeln är att diskutera den typ av inskrifter och bilder som förekommer inte bara på Rosenvinge-huset och på Högestad, utan även på många andra byggnader från den skånska renässansen. Både exempel från stad och land kommer att diskuteras för att försöka analysera hur enskilda individer manifesterade sin person och sitt liv i olika typer av byggnader. Artikeln är resultatet av en studie av denna typ av inskrifter daterade till före 1658 som återfinns på byggnader eller i museisamlingar i Skåne.³ År 1658 markerar Skånes övergång från Danmark till Sverige vilket har valts som den övre kronologiska gränsen för studien. Här kommer fokus att vara på att diskutera vem som var avsändare av de budskap som byggnaderna avgav, liksom vem som kunde se och förstå dessa budskap. Det material som tas upp till analys är:

- 1 Stentavlor med vapensköldar, årtal och texter.
- 2 Timberbjälkar från portar/dörrar med namn, initialer, vapensköldar och bomärken samt texter.
- 3 Ankarjärn i form av bokstäver och årtal.

Medan stentavlor oftast återfinns på borgar och herrgårdar, både rurala och urbana, som tillhört adeln, påträffas timmerbjälkar med inskrifter och bilder vanligen i städer. De här bilderna och inskrifterna väcker många frågor. När, hur, och varför började man smycka sina hus med den här typen av

meddelanden? Vilken typ av meddelanden kommunicerades av byggnaderna och vilka personer var det som låg bakom, och som förekom på tavlorna? Vilket språk användes för inskrifterna och vad var meningen med att så att säga skriva in den egna personen i en byggnad? Den studie som gjorts har fokuserat på inskrifter i profana byggnader. Inskrifter i kyrkor kopplade till enskilda individer har inte undersökts.

Bakgrund

Traditionen att sätta upp inskrifter, bilder och årtal på byggnader är inget unikt för Skåne, det finns många exempel från senmedeltidens och renässansens Europa, och inskrifter på byggnader är kända sedan antiken. Efter det romerska rikets nedgång under 400-talet, är inskrifter i byggnader något som framför allt hittas i kyrkor.⁴ Inskrifter på profana byggnader förefaller först bli vanliga igen under medeltiden. Traditionen hittas exempelvis i Tyskland, där en del inskrifter på profana byggnader från 1300-talet och framför allt 1400-talet och senare bevarats. Inskrifter sattes upp över dörrar, portar och under takfoten och hittas på många platser i dagens Tyskland, Österrike och i de tyskspråkiga delarna av Schweiz. Där förefaller de enligt den forskning som gjorts vara vanligare i de protestantiska delarna jämfört med de katolska.⁵

Studier av engelska medeltida borgar och herrgårdar visar att vapensköldar, speciellt på porttorn och ingångspartier, började bli vanligt från slutet av 1300-talet och framåt. Heraldik som vapensköldar klaggjorde identiteten på borgens innehavare.⁶ Så kallade *date stones*, stenar med ett inhugget årtal,

som daterar en byggnads tillkomst, blev allt vanligare i England under 1500-talet och tiden därefter. Ibland innehöll dessa årtalsstenar även ägarens initialer eller namn.⁷

I Skandinavien har inskrifter på byggnader hittills inte lockat till särskilt mycket forskning. Den forskning som gjorts är också, med något enstaka undantag, förhållandevis ålderstigen jämfört med vad som gjorts på andra håll i Europa. Däremot råder det ingen tvekan om att inskrifter fanns i många städer och på många herrgårdar även i Skandinavien under 1500-talet. Enligt tidigare forskning sågs dessa inskrifter som exempel på hur renässansens tankesätt, och därmed sammanhängande tankar på en ny form av individualitet, slagit igenom. Inskrifterna var ett sätt för eliten att skriva in sin egen person i historien.⁸ I Skandinavien har forskningen rörande inskrifter ofta haft en språklig utgångspunkt och mer sällan studerat var inskrifter har påträffats. I de fall där så ändå varit fallet har fokus främst varit på inskrifter på gravmonument.⁹ Före 1400-talet hittas inskrifter och bilder av vapensköldar i Skandinavien vanligtvis i kyrkliga sammanhang, på gravstenar och på kyrkväggar.¹⁰

Äldre forskning noterade och diskuterade inskrifter i byggnader när sådana förekom och använde dem framför allt för att datera byggnader och attribuera dem till en byggare.¹¹ Fokus var framför allt på aristokratiska inskrifter, medan mindre intresse ägnades åt inskrifter och bilder som kan kopplas till städernas borgare. Generellt genom åren finns en tendens till att forskningen, både i Skandinavien och Europa, ofta antingen belyst inskrifter hos adeln, eller hos borgerskapet. Sällan har

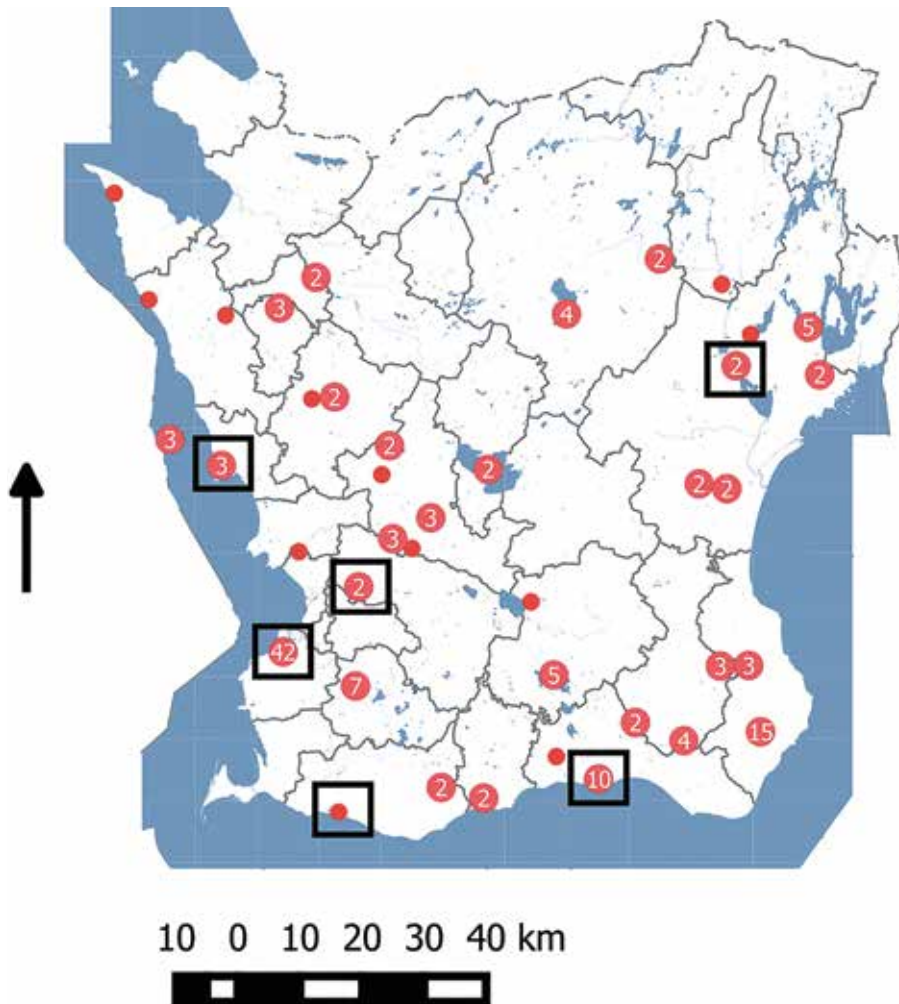
denna tradition och dessa inskrifter setts i en gemensam kontext.

Den aktuella tidsperioden, renässansen, har ända sedan Jacob Burckhardts studie om renässanskulturen i Italien, som utkom första gången 1860, setts som den tid då en mer modern form av individualitet börjar träda fram.¹² Självbiografier, personligt utformade gravstenar och porträttmåleri som blev vanliga vid denna tid var några av de företeelser som ses som bevis för denna utveckling. Men även traditionen att sätta upp minnestavlor på byggnader passar in i denna trend. På samma sätt kan inskrifter och bilder på borgerskapets hus i städerna ses som en spegling av denna grups växande betydelse, ekonomiskt och socialt.¹³ Eftersom den här typen av utsmyckningar både innehåller texter och bilder som kräver synlighet för att kunna avkodas, väcks frågor om deras placering. Vem hade möjlighet att se dem där de satt på huset? På vilket språk var texterna författade? Vem kunde läsa och förstå, och vem hade kunskap att kunna förstå bildernas ofta symboliska innehåll? Det är några av de frågor som den här studien försöker besvara.

Material

Arbetet har genomförts som en inventering av inskrifter i profana byggnader i Skåne, som kan dateras till tiden före 1658. Kvarsittande inskriftstavlor har besökts och uppgifter om nu försvunna tavlor har eftersökts i antikvarisk litteratur. Även de objekt som idag finns i museisamlingar har tagits med i studien.

Materialet kan delas in i olika kategorier när det gäller deras källkritiska vär-

Figur 2. Kartan visar läget för de objekt som finns i databasen. Siffror i cirklar visar antalet på respektive plats. Prickar utan siffror är enstaka objekt. Siffror i svarta fyrkanter representerar objekt i städer. Karta: Martin Hansson.

de. Högst värde har de tavlor och bjälkar som fortfarande sitter på sin ursprungliga plats i byggnaderna. Därefter kommer en grupp med objekt som fortfarande sitter i en byggnad, men där det är uppenbart att det inte är på den ursprungliga platsen. En tredje grupp av objekt utgörs av de föremål som idag återfinns i museisamlingar. Ibland åtföljs de av noggrann platsinformation som

avslöjar vart de ursprungligen varit placerade. Ibland är denna information mindre precis. En fjärde grupp objekt utgörs av de som endast finns omnämnda i topografisk litteratur och som idag är försvunna.

I den databas som upprättats finns 153 objekt från alla dessa fyra kategorier med inskrifter, årtal, vapensköldar och andra bilder, bomärken eller initialer (figur 2).

Ofta förekommer en kombination av dessa företeelser på samma objekt, en inskriftstavla med ett namn och ett årtal, samt ett antal initialer formade av ankarjärn, på samma byggnad. I andra fall är det en sten med endast en vapensköld, eller ett årtal. De flesta objekten kommer från borgar och herrgårdar på landsbygden (93), resten finns i städer (60). Av de urbana objekten kommer 70 procent från Malmö. Malmös dominans beror dels på stadens sociala och ekonomiska betydelse under tidsperioden, men avspeglar även bevarandestatus.

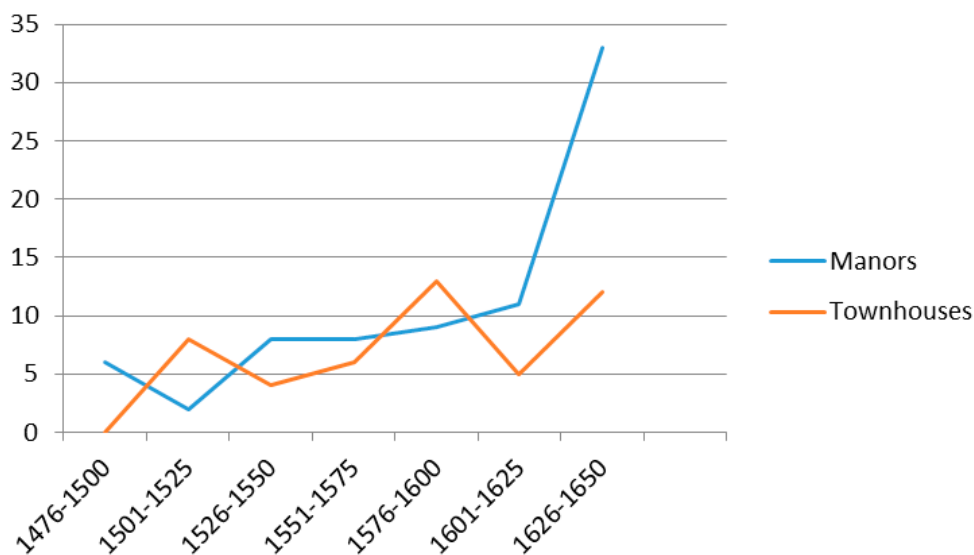
Av de 153 objekten sitter en stor majoritet (125), (eller har suttit) på yttre fasader, vända mot gatumark eller en gårdsplan på byggnadens framsida. Detta gäller både för objekt på landsbygden och i staden. Det finns dock en liten skillnad när det gäller förekomst inne i byggnader. Av de 30 objekt som är kända från att ha suttit inne i en byggnad, kommer alla utom 4 från borgar och herrgårdar på landsbygden. Interiöra inskrifter förekommer framför allt på överstycken till stora spisar, eller sitter ovan en dörröppning. Oftast består dessa inskrifter av en kort text, ett namn eller årtal, eller endast en vapensköld.

Det finns en del problem med representativiteten. Antalet bevarade byggnader från tiden före 1658 i Skåne är inte stort och de som finns utgörs huvudsakligen av herrgårdar på landsbygden. Från de skånska städerna är antalet bevarade byggnader litet, eftersom många har försvunnit under årens lopp. Vi kan nog vara rätt säkra på att antalet objekt i städerna ursprungligen var betydligt större än vad den här sammanställningen visar. Att materialet från byggnader uppförda av aristokratin är överrepresenterat

och det från urbana miljöer är underrepresenterat är ingen djärv gissning. Man kan dock notera att några inskrifter från rena bondemiljöer från tiden före 1658 inte har påträffats. Eftersom några bondgårdar äldre än 1658 nästan inte existerar på den skånska landsbygden är detta kanske inte så konstigt. Men äldre topografisk litteratur nämner inte heller inskrifter och bilder som vanligt förekommande på landsbygden, varför det är möjligt att denna tradition faktiskt antingen ska kopplas antingen till aristokratin, eller till städernas borgare. Detta är en fråga som kräver vidare forskning.

Kronologi

De 125 objekt som kan dateras till ett exakt årtal, eller indirekt genom inskriftens sammanhang, visar att traditionen med att sätta upp inskriftstavlur i Skåne verkar ha startat i slutet av 1400-talet. Två inskrifter från Glimmingehus kan dateras till tiden före 1500, den kända tavlan ovan dörren (1499) (se figur 8) samt ett troligt trädgårdsbord (1487), som idag sitter inmurad i en fönsternisch.¹⁴ Förutom dessa tidiga exempel verkar det som om tavlor börjar sättas upp i byggnader under 1500-talets första fjärdedel. Under 1500-talet blev traditionen med inskriftstavlur populär både inom aristokratin och borgerskapet. Till skillnad från på andra håll i Europa förefaller traditionen i Skåne lika tidigt bli populär hos städernas borgare som hos adeln under 1500-talets första hälft. Adeln var inte en föregångare i ett ”mode” som senare spreds till borgerskapet, som var fallet i andra delar av Europa.¹⁵ I Skåne verkar det vara först under 1600-talets första fjärdedel som adliga

Figur 3. Kronologisk fördelning av inskrifter i Skåne.

inskrifter verkligen blir dominerande (figur 3). De flesta av dessa aristokratiska inskrifter hittas på herrgårdar på landsbygden. Slutet av 1500-talet och början av 1600-talet var en gyllene tidsperiod för den skånska aristokratin, då ökande inkomster investerades i nya byggnadsprojekt.¹⁶

Glimmingehus är en av de äldsta byggnader i Danmark som dateras med en inskrift (1499). På herrgården Palsgård på Jylland ska en nu försvunnen årtalssten ha daterat byggnaden till år 1412. Byggnaden är dock stilistiskt sannolikt mycket yngre, varför existensen av denna sten har ifrågasatts.¹⁷ I dagens Danmark är rådhuset i Ribe, byggt 1496, den äldsta stående byggnaden som har en inskrift. Här finns två korta religiösa inskrifter, CHRISTUS VINCIT och CHRISTUS REGNAT (Kristus segrar/Kristus regerar). En liknande inskrift finns även på en timmerbjälke i Ribe, daterad till 1529.¹⁸ De äldsta daterade byggnaderna från Malmö bär årtalen 1519, 1520 och 1525. I Tyskland finns

dock exempel på byggnader med årtal från 1300-talets första hälft, 1323 i Dambach och 1328 i Boersch.¹⁹ Den kronologiska spridningen av det skånska materialet passar således rätt väl in i ett europeiskt sammanhang. Det är samtida med många franska och engelska inskrifter, men kanske något yngre än de tyska. Skånska byggnader som dateras med inskrivna årtal är därmed del av en allmän europeisk trend. Att det blev populärt att datera och använda arabiska siffror är även det en intressant företeelse som kräver fortsatt forskning.

Texter

Förutom årtal innehåller många av dessa tavlor och timmerbjälkar olika typer av kortare eller längre inskrifter. En del av dessa kan närmast sägas ha karaktären av olika personliga valspråk. Medan adliga inskrifter på stentavlor kan vara förhållandevis långa, är de som är knutna till

borgerskapet i städerna kortare, ofta endast innehållande de inblandade personernas initialer (man och hustru), och ibland även en kortare text med framför allt religiöst innehåll, eller kanske ett citat från Bibeln. 51 objekt har längre texter av något slag och inte bara initialer eller ett årtal. Av de längre texterna är 28 författade på danska, 14 på latin, 9 på tyska och 1 på franska. Danska är således, kanske inte helt oväntat, det vanligaste språket. Däremot är det kanske lite mer överraskande att så många är författade på latin. Man kan dock notera att det vanligaste språket på inskrifter i städer är tyska. Endast en text på tyska hittas på landsbygden, där danska är det helt dominerande språket. Den skånska adeln föredrog uppenbarligen att kommunicera på det inhemska språket, danska, medan tyska var ett lika vanligt val för städernas borgare. Tyskans företräde i städerna blir en tydlig avspiegling av det långa inslaget av tyska köpmän och tyska handelskontakter i de senmedeltida städerna.

De flesta latinska inskrifterna är korta, antingen indikerande ett årtal (AD ANNO DOMINI), eller av religiös karaktär (KRS IMPERATOR). Längre latinska inskrifter är kopplade till två adelsmän, Sivert Grubbe och Tycho Brahe. De kan betecknas som två intellektuella i dåtidens Skåne. Medan Grubbe satte upp långa inskrifter på latin på sina borgar Torup och Hovdala, fyllde Brahe sina idag förstörda anläggningar Uranienborg och Stjärneborg på Ven med ett stort antal inskrifter. Bortsett från några fragment, och en sten som flyttats till fastlandet, är de flesta av dessa objekt försvunna sedan länge.²⁰ Redan i slutet av 1500-talet

var latin således ett språk förbehållet en intellektuell elit.²¹

När man läser inskrifterna kan deras budskap grovt sett delas in i olika kategorier utifrån vad texterna berättar. Fem grupper av inskrifter kan urskiljas

- 1 Religiösa texter
- 2 Byggnadsprojekt
- 3 Speciella händelser
- 4 Familj och arv
- 5 Valspråk/motton

Skiljelinjerna mellan dessa kategorier är inte skarp, många texter kan sägas tillhöra flera. Vanligast är texter med ett religiöst innehåll. Texten berättar exempelvis att en byggnad ska beskyddas av Kristus, eller att det var uppfört för att hylla Honom. 30 texter med religiösa budskap finns i materialet. Ett exempel från Ystad berättar att

Anno 1575 DEN 2 DAG APRIL LÖD
LAVRENDIS GULDSMIT OPRESE
DETTE HUS. GUD BEWARE DET
FRA ILLEBROND OG ALD VODE.²²

Dessa religiösa budskap kan jämföras med de böner som lästes när kyrkor och kloster invigdes. Det religiösa budskapet fick en skyddande funktion, precis som religiösa bilder och symboler på byggnader. Att använda bibelcitat var också vanligt. Ett exempel är skrivningar om att Herren ska bevara någons ingång och utgång i en byggnad, vilket kommer från Psaltaren 121:8. Ett sådant exempel finns på Högestad som nämndes i artikelns början.²³

Näst vanligast är texter som berättar om byggnadsprojekt. Någon eller några personer berättar att det var de som lät uppföra eller bygga om en viss byggnad.

Figur 4. Dörrbjälken från Hans Sukkerbagares hus i Malmö från 1581, WER GODT WERTRAWET DER HAT WOL GEBAWET HEBBE GODT VOR OGEN IN ALLEN DINGEN SO WERT IDT DI NVMMER MISGELINGEN (Den som förtror på Gud, han har byggt väl. Hav Gud för ögonen i alla stycken. Så skall det aldrig misslyckas för dig). Teckning: Einar Bager. Efter Bager 1971:352.

Sådana inskrifter görs både av aristokratin och borgerskapet. Nästan alla inskrifter om byggnation är gjorda på danska. Av de personer som var litterata vid den här tiden kunde säkerligen de flesta läsa danska, och det här verkar ha varit en typ av meddelanden som avsändaren ville att så många som möjligt skulle kunna ta del av.

Andra texter nämner vad som kan karaktäriseras som "familjeaffärer" eller specifika händelser i familjens eller platsens historia, eller en typ av personliga valspråk, en form av visdomsord. Den senare sorten är ett antal långa inskrifter på latin, bland annat uppsatta av Sivert Grubbe. En av hans inskrifter på Torup berättar om hur han byggde om borgen och efter bästa förmåga försökte förvalta det arv han fått från sina förfäder. Texten reflekterar även över vem som ska komma att ta över hans egendomar när han själv är borta. När texten sattes upp var alla hans barn avlidna och hans enda levande arvinge var en minderårig dotterdotter.²⁴

En annan av Grubbes tavlor, den här gången på Hovdala, nämner en misslyckad svensk attack på borgen under Kalmarkriget 1612. Tavlan som berättar om händelsen sattes upp först 1633, mer än 20 år efter attacken.²⁵ Händelsen beskrivs i en lång latinsk inskrift på porttornets insida. Texten kan endast ses när en besökare passerat

genom porttornet, kommit in på förborgens borggård och vänder sig om för att beundra det stora tornet. På tornets utsida kunde en besökare läsa en annan text, även den på latin ovan portvalvsöppningen. Den här texten berättade att det var fåfångt att sträva efter odödlighet. Texten är odaterad och sitter under två vapensköldar, den ena tillhörande Sivert Grubbe, den andra hans mor Else Laxmand, som dog 1575. Själva tornet byggdes omkring år 1600, vilket visas av det årtal som bildas av ankarjärnen på tornet, en datering som bekräftats av dendrokronologi.²⁶ För Sivert Grubbe var hans moder och hennes släkt fortfarande så viktiga att han 25 år efter hennes död ville göra denna relation synlig på en prominent plats. Man kan även notera att det finns en viss motsättning mellan Grubbes uppmaning att det är "fåfångt att sträva efter odödlighet" och det sätt varpå han själv satte upp ett stort antal texter som odödliggjorde hans eget liv och leverne.

Många av de tyska inskrifter som hittas i städer är varianter på tidens välkända ordspråk. Samlingar av ordspråk började tryckas under 1500-talet, både på latin och på tyska. En av de mest kända var *Peder Laales danske ordsprog* som innehöll närmare 1 200 medeltida ordspråk på latin, med översättningar till danska. Den trycktes första gången 1506 och användes som läro-

Figur 5. Stentavlan med Treenigheten från Bjersjöholm, daterad 1576 och med vapensköldar från familjerna Kaas/Björn/Rotfeldt/Hoeg. Foto: Martin Hansson 2015.

bok i latin.²⁷ Denna bok och andra tryckta samlingar av texter och bilder fungerade som modeller för de hantverkare och konstnärer som arbetade med utsmyckningar. Ett exempel är den inskrift som Malmös borgmästare Hans Sukkerbagare satte upp på sitt hus 1581. Förutom hans bomärke fanns här ett välkänt ordspråk som även förekommer på många byggnader i Tyskland (se figur 4).²⁸

Långa inskrifter återfinns nästan uteslutande på byggnadernas fasader, oftast över en ingång, en dörr eller en port in till en gårdsplan. Interiöra inskrifter är som nämnts kortare, oftare rent religiösa och inte så uttalade med att berätta om ett byggnadsprojekt.²⁹ Om vi ska prata om en tänkt publik för dessa inre texter så handlar det om den närmaste familjen/släkten och de närmaste vännerna, de som ingick i samma sociala kretsar som husets ägarfamilj.

Bilder

Texterna åtföljs ofta av olika typer av bildmotiv. På stentavlorna är det vid sidan om vapensköldar från inblandade aristokrater

ofta olika typer av blomstermotiv, arkader och pelare som ramar in texten. Vapensköldar, texter och årtal är de mest framträdande företeelserna, men även trädgrenar och kranier förekommer. Många bildmotiv är tydligt gjorda i renässansens klassicerande stil.

Ett motiv som var populärt, särskilt under andra hälften av 1500-talet, var Treenigheten, en bild av en åldrande Gud Fader sittande på en tron, hållande ett kors med sonen i sina händer, och med en duva över sin högra axel (figur 5). Det här motivet är en central del av inskriftstavlorna på Vittskövle (1553), Skarhult (1562) och Bjersjöholm (1576). Tavlorna från Vittskövle och Bjersjöholm är slående lika, trots att en åldersskillnad på närmare 25 år, vilket understryker motivets tidlöshet under perioden. Religiösa bilder var, precis som bibelcitater, ett sätt att skaffa gudomligt beskydd för både byggnaden och de personer som vistades där.³⁰

Förutom inskurna blomstermotiv är figurativa bilder mindre vanliga på timmerbjälkar med inskrifter. Här finns snarare linjer som avgränsar textytorna samt en

Figur 6. Fasaden av Krapperup med de vita "Gyllenstjärnorna". Foto: Martin Hansson 2015.

del geometriska figurer. Ibland är ägarnas bomärken skurna inom en ram av linjer eller en cirkel, men ofta på ett sätt som gör att det hela liknar en sköld på samma sätt som aristokratins formella vapensköldar. Precis som att varje adlig familj hade sin specifika vapensköld, fanns det inom den urbana eliten i Malmö specifika bomärken som användes under flera generationer inom en och samma familj.³¹ Förra stadsantikvarien Anders Reinsert, har också påpekat att den urbana eliten, särskilt medlemmarna i stadens råd i det nordtyska området, ofta hade bomärken och personliga vapen som efterliknade aristokratins vapensköldar.³² Detta var säkert ett sätt för stadens ledande borgare i rådet att utskilja sig från den övriga gruppen borgare, men också ett försök att jämställa sig med aristokratin, som också var verksam i städerna.³³

En annan typ av dekorationer, framför allt inom aristokratin, bestod av att låta delar av sitt adliga vapen materialiseras i byggnadernas fasader. För andra aristokrater bekanta med heraldik var detta ett sätt tydliggöra ägande redan på långt håll. Det främsta exemplet på detta i Skåne är Krapperup, där släkten Gyllenstiernas sjuuddiga stjärna markerats med kritstenar i huvudbyggnadens västra fasad, samt på dess norra och södra gavelfasad. Sammanlagt 42 stjärnor är regelbundet placerade längs de fasader som vetter mot parken och trädgården (figur 6). Stjärnorna är sekundärt insatta i fasaden, något som sannolikt skedde när släkten Gyllenstierna genom Hendrik Gyldenstiernes giftermål med Lisbeth Podebusk fick kontroll över borgen på 1620-talet.³⁴ På ett påtagligt sätt materialiserades ägarbytet i huvudbyggnadens fasad.

Individerna som låg bakom

Som redan antytts flera gånger återfinns de personer som förekommer på de här objekten inom två samhällsgrupper, adeln och borgerskapet. I den senare gruppen är det tydligt att det handlar om personer från stadens elit. Många av de borgare som omnämns tjänar även tidvis som borgmästare eller rådmän. Deras framstående position i staden markeras inte bara av texternas innehåll utan även av var i staden de påträffas. I Malmö är det framför allt längs de dåtida huvudgatorna, Adelgatan och Södergatan, som vi hittar byggnader som haft den här typen av utsmyckningar. Inte minst i området runt det medeltida torget och stadskyrkan S:t Petri har det funnits många (figur 7). Det var också längs de här två gatorna som stadens mest välmående invånare bodde, att döma av 1500-talets skattelängder.³⁵ Inskrifterna tydliggjorde stadens sociala topografi.

Fyrtiofyra olika adliga skånska släkter är representerade på de här tavlorna, antingen genom sina namn, eller sina vapensköldar. Genom namnet får vi en direkt koppling till en specifik person medan vapenskölden snarare framhäver släkten i sin helhet. Av de 44 familjerna är 16 bara närvarande en enstaka gång på ett enskilt objekt, medan 12 släkter är med två gånger. Så 28 av 44 släkter är endast med en eller två gånger. 7 är däremot närvarande minst fem gånger, ytterligare 5 andra släkter finns på minst tio objekt. Släkten Ulfstand har flest omnämnanden, femton, följt av släkterna Gyllenstierna och Thott, med vardera tolv och Brahe och Rosencrantz med elva. Att den grupp med släkter som förekommer oftast

tillhörde den yppersta eliten av den skånska adeln är kanske ingen överraskning.³⁶ Det här var de släkterna som hade störst ekonomiska resurser och som var inblandade i flest stora byggnadsprojekt, vilket gav möjligheter att så att säga manifesteras sina egna framgångar.

Det verkar dock som traditionen att sätta upp minnesmärken på husen var levande inom hela aristokratin. Även släkter som tillhörde gruppen lågfrälse satte upp inskriftstavlor. Ett exempel är släkterna Liljefeldt/Rosenvinge och Rosenvinge-huset som nämndes i inledningen. Om vi betänker att 44 adliga släkter finns representerade i materialet, och jämför det med att den skånska adeln 1652 bestod av femtiotre släkter, verkar det som om i princip alla adliga släkter var inblandade i denna tradition.³⁷ Att sätta upp en inskriftstavla på sitt hus var nästan en del av en aristokratisk livsstil under 1500- och 1600-talen.

Tittar man på hur förbindelserna mellan familjerna presenterades på tavlorna, blir det tydligt att representanter för högaristokratin var nära förbunden med varandra, inte minst genom äktenskap.³⁸ Släkten Thott var knuten till släkten Gyllenstierna vid fyra olika tillfällen och till släkten Rosencrantz vid tre tillfällen. Byggnaderna blev genom tavlorna ett sätt att visa upp vilket socialt nätverk av likasinnade man var kopplad till. Tydliga exempel på att någon ur högaristokratin framhävde kontakter med någon ur lågfrälset är svåra att hitta. På så sätt blev tavlorna och dess inskrifter även ett medel för att urskilja olika sociala grupper inom aristokratin.

I många fall presenteras även flera generationer av personer på tavlorna. När

Figur 7. Placeringen av inskrifter på byggnader i Malmö, baserad på stadsplanen från 1875 av A.U. Isberg. Koncentrationen av inskrifter längs Adelgatan och Södergatan är tydlig. Karta: Martin Hansson.

Otte Brahe 1551 lät sätta upp en tavla på Knutstorp presenterades inte bara hans och hustrun, Beate Billes, ansträngningar som byggherrar. Texten nämnde även att Beate var dotter till Claus Bille av Lyngsgård. Släkten Bille var en av de mest framträdande i Danmark vid denna tid och svärfadern Claus Bille en av Danmarks rikaste män.³⁹ Ottes kusin Jens Brahe satte upp en liknande inskrift på Vittskövle 1553. Den berättar att Jens och hustrun Anna Bille hade byggt slottet och att godset hade kommit i släkten Brahes händer när Jens fader hade köpt det av kungen.⁴⁰ Äganderätten till Vittskövle blev således materialiserad i en stentavla på byggnaden i fråga, och lagligheten i ägandet framhövdes.

I städer var det inte lika vanligt som på herrgårdar och borgar att de inblandade personerna skrev ut hela sitt namn. Det förekom, men oftast stod endast deras initialer i kombination med deras bomärke. En som skrev sitt fulla namn var "Hans Sukkerbager" (figur 4). Från andra källor vet vi att han var borgmästare i Malmö under en period.⁴¹ Det här också ett av få tillfällen då en yrkesbeteckning används. Även om hans position som borgmästare och medlem av rådet inte nämns uttryckligen, var nog hans sociala position väl känd i staden. Stadsinvånarna kunde troligen avkoda namn, initialer och bomärken på dessa timmerbjälkar.

Figur 8. Ingången till Glimmingehus med en stor stentavla med text som berättar att borgen började byggas 1499 av Jens Holgersen Ulfstand. Jens är avbildad som riddare mellan sin döda hustru Holmgerd på sin högra sida och sin dåvarande hustru Margareta på sin vänstra sida. Foto: Martin Hansson 2015.

Inskrifterna nämner oftast män, men även en del kvinnor, främst i form av hustrur. Vanligen framstår de som ett appendix till mannen, som framställs som den aktiva och kvinnan som den passiva aktören. Nyligen har dock den roll som aristokratiska kvinnor spelade i samband med adlig byggnation i Danmark under 1500- och 1600-talen diskuterats.⁴² Kvinnor från högaristokratin var ansvariga för flera stora byggprojekt i en betydligt högre grad än vad man tidigare vetat. Framför allt som änkor, eller under omständigheter som att mannen satt som krigsfånge, kunde kvinnor agera självständigt. Det syns även i det skånska materialet.

Ibland omtalar inskrifterna dessutom tidigare hustrur, som vid tiden för objektets uppsättande var döda, vilket exempelvis var fallet med Högestad. Det mest välkända exemplet med ”döda” hustrur är nog Glimmingehus, där Jens Holgersson Ulfstand presenteras stående i full figur som riddare, mellan hans hustru Margareta Trolle och hans tidigare, döda hustru Holmgerd Brahe (figur 8).⁴³ Den här betoningen av de döda kvinnorna understryker vilken betydelse kvinnor hade för att skapa och hålla samman släkt nätverk. För Jens Holgersson var hans första hustru från slakten Brahe, en släkt som innehade grannslottet Tosterup, fortfarande viktig för att underhålla hans sociala nätverk, inte minst i relation till deras ännu levande gemensamma barn. Trots att hon varit död i nästan fem år fick hon vara med på tavlan som alla besökare kunde läsa.⁴⁴

Kvinnor inom aristokratin hade således en viktig uppgift när det gällde att skapa och upprätthålla nätverk mellan släkter, även

efter döden. Men i det skånska materialet finns flera exempel på att de även hade en mer aktiv roll i att både starta och avsluta byggnadsprojekt. En av de mest framstående kvinnliga byggarna var Görvel Fadersdatter Sparre, som enligt en nu försvunnen inskrift ska ha lagt grundstenen till slottet i Torup, eller till någon av dess ombyggnader. Hon var också sannolikt ansvarig för byggandet av det så kallade ”Borgska huset” i Lund, som fungerade som hennes residens i staden, även om detta inte ihågkommit med en bevarad inskrift.⁴⁵ Även Rosenvinge-huset i Malmö var troligen byggt av en kvinna, Anne Pedersdotter Liljefeldt. 1534, det år som anges på inskriftstavlan, var hon änka, vilket även den döda trädgrenen på tavlan symboliserar.⁴⁶ Trots hennes aktiva roll vid byggnationen är den inte uttalad i inskriften, varför kvinnors betydelse sannolikt underskattats. I vilken utsträckning de faktiskt ledde eller övervakade byggnadsarbeten är svårt att svara på. Exempel där det uttryckligen står att kvinnor var ansvariga för byggen finns dock också. Svenstorps slott strax norr om Lund uppfördes enligt den inskrift som sitter ovanför en imponerande renässansportal år 1596 av Beate Hvitfeldt, änka efter Knut Ulfelt.⁴⁷

Avslutning

Det förefaller som om traditionen med att smycka sina byggnader med dessa objekt kan kopplas till ämnen som religion, identitet, status och självkänsla hos de inblandade, vilket exempelvis inskriftstavlan på Rosenvinge-huset visar. Genom att sätta sitt namn, vapensköld eller bomärke på en byggnad, blev individen och/eller slakten

för evigt närvarande i en gränsszon, vid en öppning mellan inne och ute, i byggnaden. Byggnaden blev en del av individen och individen blev representerad av byggnaden. På ett mer eller mindre uttalat sätt fungerade inskrifter och bilder som minnesmärken för individer och det de uppnått och strävat efter i livet, ofta i ett försök att glädja vår Herre. På det sättet kan man faktiskt jämföra dem med vikingatidens runstenar, som på samma sätt var minnesmärken över enskilda i ett religiöst, kristet sammanhang. Kanske ska man se renässansens inskrifter på byggnader som en fortsättning på en gammal tradition med vikingatida rötter?

De religiösa inslagen är talrika, oftast i kombination med andra påståenden. Ibland verkar religiösa texter och bilder varit ett försök att skaffa gudomligt beskydd mot olyckor och elände, och framhäva de inblandade som gudfruktiga kristna. Reformationen innebar bland annat en betoning av betydelsen av Bibeln, varför bibelcitat på byggnader kan tolkas som en manifestation av reformationens genomslag i samhället. Detta kan vara en del av förklaringen, även om det svårt att se några direkta ”reformatoriska texter” i det skånska materialet. Att kombinera religiösa texter med bilder gjordes också på runstenar många århundraden tidigare. Då fungerade kristna böner och kors som gudomlig försäkran och framställde runstensresaren som kristen. Även här kan man ana hur 1500-talets inskrifter anknyter till gamla föreställningar och traditioner.

Modet med att sätt upp en inskrift på sitt hus var något som sysselsatte samhällets elit, adeln och städernas elit. Inskrifterna var

ett sätt av flera som bidrog till att distansera eliten från vanligt folk, till att materialisera och göra deras position oomtvistlig. Högaristokratin framhöll sitt sociala nätverk genom att infoga vapensköldar av levande och döda släktingar, och släkterna visade hur de hängde samman, vem som var förbunden med vem. Även här kan man hitta en likhet med runstenarna som också i flera fall omnämner personer i flera släktled.⁴⁸

Om man jämför adelns inskrifter med de från städernas borgare syns tydligt att de var ämnade för olika publik. Medan borgarnas inskrifter och bilder presenterade deras relationer och identiteter på ett synligt och tillgängligt sätt i stadens centrum, på gatorna, hittas adelns meddelanden, med några få undantag, mer svårtillgängligt på herrgårdar och borgar. För att kunna läsa och beundra tavlorna var en åskådare här tvungen att komma nära, in på gårdsplanen, eller in i byggnaden. Adelns budskap var inte synliga eller tillgängliga för de som passerade förbi, vilket borgerskapets budskap var. Adliga budskap var främst ämnade åt inviterade gäster och andra familjemedlemmar. De kan nästan sägas var introverta, ämnade åt likar inom aristokratin, medan borgarnas budskap var extroverta och publika.

Det går att föreställa sig att det fanns ett nära samband mellan inskrifterna och de personer som var inblandade i uppsättandet. Kanske var det så att Jens Holgersson Ulfstand stod och välkomnade sina gäster i dörröppningen på Glimmingehus under den stora stentavlan som berättade hans historia som make och borgbyggare, medan gästerna samlades på borggården. Individen Jens och byggnaden och inskriftstavlan blev en gemensam representation av

i det här fallet en framgångsrik adelsman och av hans sociala nätverk.

Borgerskapets budskap var tillgängliga på ett helt annat sätt, på gatan, i stadens ”vardagsrum”. De var också skrivna på stadens språk, danska och tyska, varför de säkerligen kunde läsas av alla inom stadens ledande skikt. Inskrifternas bilder, initialer och bomärken var kanske ändå svåra att förstå, om publiken inte var bekant med avsändaren. Trots deras publika placering krävdes även här kunskap och bekantskap mellan avsändare och mottagare. Den avsedda publiken fanns säkerligen även här inom samma grupp som sändarna, i stadens elit. På så sätt kan man säga att även om både adeln och borgerskapet verkade för att sprida bilden av sin individuella status, gjordes detta framför allt inom en grupp av likasinnade. Att sätta upp en tavla med text och bilder och ett årtal var således en avspeglning av en tidsanda där traditionella ideal med djupa rötter kombinerades med nya tankar om identitet och individualitet.

Summary: Buildings with inscriptions and images in Renaissance Scania, c. 1450–1658

This paper examines how agents inscribed their persona in buildings during the Renaissance in Scania. Through an analysis of stone tablets and timber beams with inscriptions, images and dates, questions of identity and individuality are highlighted. The objects were often placed above doors in noble country residences or in buildings belonging to the urban elite. The paper discusses who was able to see and understand

the messages communicated by the buildings, and when, how and why the tradition of putting up this type of objects on buildings emerged in a Scandinavian context. It is argued that this was a tradition that continued old traditions, combined with a new mentality regarding identity and individuality.

Noter

- 1 Reisnert 1999:66–67.
- 2 Kjellberg 1966c:120.
- 3 Forskningen har finansierats av ett anslag från Gyllenstiernska Krapperrupsstiftelsen och av Lunds universitet. En längre version av denna artikel har tidigare publicerats på engelska (Hansson 2021).
- 4 Bruun & Edmondson 2015; Wienberg 1993:164 med ref.
- 5 Schaefer 1920; Widera 1990:12–14; Ronnes & Westra 2011.
- 6 Johnson 2000:221, 2002:74; King 2003:117–118.
- 7 Mytum 2007:385–394.
- 8 Lorenzen 1921:88; Smed 2017; Troels-Lund 1903a:98–99, 1903b:63–70.
- 9 Bæksted 1968; Blennow 2016; Gardell 1945; Staecker 2003.
- 10 Blennow 2016; Gardell 1945.
- 11 Beckett 1897:52–53; Lorenzen 1921; Troels-Lund 1903a:98–99, 1903b:63–70.
- 12 Burckhardt 1965; Johnson 2000:215; Olin 2005:428.
- 13 Thomasson 1997, 2004.
- 14 Hansson 2016.
- 15 Ronnes & Westra 2011.
- 16 Jespersen 2001:372–373.
- 17 Hansen 1992:11–12.
- 18 Atzbach 2017:357.
- 19 Schaefer 1920:10.
- 20 Bergman 1934; Hansson 2019; Jern 1976:18, 61; Vellev 2017.
- 21 Se även Staecker 2003.
- 22 Sandblad 1949:394, 406.
- 23 Pernler 2014.
- 24 Hansson 2019.
- 25 Olsson 1922a:31–32.
- 26 Hansson 2019:45 med ref.
- 27 Brugge 1951; Hansen 1992
- 28 Brugge 1951:57, 60.

- 29 Bager 1971:316–317.
 30 Dransart 2015; Pernler 2014.
 31 Bager 1937.
 32 Reisnert 2008:631.
 33 Se Hansen 2020.
 34 Olsson 1922b:187.
 35 Rosborn 2016:329.
 36 Ullgren 2004:94, 99.
 37 Ullgren 2004:67.
 38 Ullgren 2004:99.
 39 Hahr 1922:10; Kjellberg 1966a:143–144.
 40 Hahr 1922:10, 18–19; Kjellberg 1966b:267–268.
 41 Bager 1971:322.
 42 Smed 2017.
 43 Hansson 2016.
 44 Wallin 1979:21.
 45 Hahr 1922:47; Johansson 1985.
 46 Hansen 2020:170.
 47 Kjellberg 1966a:263.
 48 Zachrisson 2002.

Referenser

- Atzbach, Rainer. 2017. Reformationens spor i hverdagslivet. I: Høiris, Ole & Ingesman, Per (red.), *Reformationen: 1500-tallets kulturrevolution. Bind 2. Danmark, s. 351–369*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bæksted, Anders. 1968. *Danske Indskrifter: En indledning til studiet af dansk epigrafik*. Dansk historisk fællesforenings håndbøger. København.
- Bager, Einar. 1937. Ett bidrag till bomärkenas historia. *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift*, s. 7–16.
- Bager, Einar. 1971. Malmö Stads byggnadshistoria till 1820. I: Bjurling, Oscar (red.), *Malmö Stads Historia. Första delen*, s. 254–406. Malmö: Malmö stad.
- Beckett, Francis. 1897. *Renaissancens og kunstens historie i Danmark: Studier i de bevarade mindesmarker*. København.
- Bergman, Eva. 1934. Inskriptionsstenar rörande Tycho Brahes papperskvarn. *Fornvännen*, s. 118–121.
- Blennow, Anna. 2016. *Sveriges medeltida latinska inskrifter 1050–1250: Edition med språklig och paleografisk kommentar*. The Swedish History Museum Studies 28. Stockholm: Historiska museum.
- Brugge, Edvin. 1951. Lågtyska inskrifter på borgarhus i Malmö. *Malmö Fornminnesförenings Årsskrift*, s. 52–64.
- Bruun, Christer & Edmondson, Jonathan (red.). 2015. *The Oxford handbook of Roman epigraphy*. Oxford: Oxford University Press.
- Burckhardt, Jacob. 1965. *Renässanskulturen i Italien*. [Ny utg.]. Stockholm: Natur och kultur.
- Dransart, Penelope. 2015. Arma Christi in the Tower Households of North-Eastern Scotland. I: Oram, Richard (red.), *Tower Studies, 1 & 2: A house that thieves might knock at*. Donington: Shayn Tyas.
- Gardell, Sölve. 1945. *Gravmonument från Sveriges medeltid: 1 Text*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Stockholm.
- Hahr, August. 1922. *Skånska borgar: Uppmättningsritningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text*. Stockholm: Norstedts.
- Hansen, Aage. 1991. *Om Peder Laales danske ordsprog*. Historisk-filosofiske Meddelelser 62. Köpenhamn: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.
- Hansen, Kenth. 2020. *Medeltida stadsaristokrati: Världsligt frälse i de skånska landskapens städer*. Lund Studies in Historical Archaeology 21. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Hansen, Steen-Ivan. 1992. *Senmiddelalderlige herregårdsbygninger: Senmiddelalderlige, grundmurede herregårds-hovedbygninger i kongeriget Danmark. En redogørelse for typer, planer og funktioner på baggrund av bevarade bygningsrester*. Hovedfagsspeciale i Middelalder-arkæologi. Århus: Aarhus Universitet.
- Hansson, Martin. 2016. Stone tablets, memorial texts and agency in Late Medieval Scandinavian castles: The examples of Glimmingehus and Olovsborg. *Medieval Archaeology* 60(2), s. 311–331.
- Hansson, Martin. 2019. Tunga ting med text. Sivert Grubbe och eftermälet. I: Ljung, Cecilia, Andreasson Sjögren, Anna, Berg, Ingrid, Engström, Elin, Hällans Stenholm, Ann-Mari, Jonsen, Kristina, Klevnäs, Alison, Qviström, Linda & Zachrisson, Torun (red.), *Tidens landskap: En vänbok till Anders Andrén*, s. 48–50. Lund: Nordic Academic Press.
- Hansson, Martin. 2021. Inscriptions and images in secular buildings: Examples from Renaissance Scania, Sweden, c. 1450–1658. *International Journal of Historical Archaeology*. <https://doi.org/10.1007/s10761-021-00616-5>
- Jern, Carl Henrik. 1976. *Uraniborg: Herresäte och himlaborg*. Lund: Studentlitteratur.
- Jespersen, Leon. 2001. Adel, hof og embede i adelsvældens tid. I: Ingesman, Per & Jensen, Jens Villiam (red.), *Riget, magten og æren: Den*

- danske adel 1350–1660*, s. 369–397. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Johansson, Sölve. 1985. Det Borgska huset i Lund. *Bygningsarkeologiske Studier*, s. 23–31.
- Johnson, Matthew. 2000. Self-made men and the staging of agency. I: Dobres, Marcia-Anne & Robb, John E. (red.), *Agency in archaeology*, s. 313–231. London: Routledge.
- Johnson, Matthew. 2002. *Behind the castle gate: From Medieval to the Renaissance*. London: Routledge.
- King, Chris. 2003. The organization of social space in Late Medieval manor houses: An East Anglian study. *Archaeological Journal* 160(1), s. 104–124.
- Kjellberg, Sven. 1966a. *Slott och herresäten i Sverige: Ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. Skåne, Bd 1, Malmöhus län, Norra delen*. Malmö: Allhem.
- Kjellberg, Sven. 1966b. *Slott och herresäten i Sverige: Ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. Skåne, Bd 3, Kristianstads län*. Malmö: Allhem.
- Kjellberg, Sven. 1966c. *Slott och herresäten i Sverige: Ett konst- och kulturhistoriskt samlingsverk. Skåne, Bd 2, Malmöhus län, Södra delen*. Malmö: Allhem.
- Lorenzen, Vilhelm. 1921. *Studier i dansk herregaards arkitektur i 16. og 17. aarhundrede*. Udgivet af Den Danske Historiske Forening. Köpenhamn: H Hagerups Forlag.
- Mytum, Harold. 2007. Materiality and memory. An archaeological perspective on the popular adoption of linear time in Britain. *Antiquity* 81, s. 381–396.
- Olin, Martin. 2005. Porträtt. I: Christensson, Jacob (red.), *Signums svenska kulturhistoria: Renässansen*, s. 427–463. Lund: Signum.
- Olsson, Pär-Axel. 1922a. Hofdala. I: Hahr, August (red.), *Skånska borgar: Uppmättningsritningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text. H11/12, Sandby och Hofdala*, 24–42. Stockholm: Norstedts.
- Olsson, Pär-Axel. 1922b. *Skånska herreborgar: Ur synpunkten av deras fortifikatoriska anordningars betydelse för arkitekturen*. Lund: Gleerups.
- Pernler, Sven-Erik. 2014. Latinet som inte finns: Om "stavfel", en osannolik inskrift och ett manipulerat utlåtande. I: Stobaeus, Per (red.), *Gutagåtor: Historiska problem och tolkningar*, s. 47–63. Arkiv på Gotland 9, Visby: Riksarkivet, Landsarkivet i Visby.
- Reisnert, Anders. 1999. Människor och byggnader i 1500-talets Malmö. I: Magnusson Staaf, Björn, Reisnert, Anders & Björklund, Eva (red.), *Malmö möte med renässansen*, s. 52–82. Malmö: Malmö Museer.
- Reisnert, Anders. 2008. Luxury in Malmö in the medieval period. I: Gläser, Manfred (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VI: Luxus und Lifestyle*, s. 627–640. Bereich Archäologie und Denkmalpflege der Hansestadt Lübeck. Lübeck: Schmidt-Römhild.
- Ronnes, Hanneke & Westra, Alexander. 2011. An age of autography: The English sixteenth-century country house and its dated inscriptions. *Explorations in Renaissance Culture* 37(2), s. 39–64.
- Rosborn, Sven. 2016. *Det medeltida Malmö: Detektivarbeten under mer än ett sekel i en gammal stads historia*. Belgrad: Publikum.
- Sandblad, Nils Gösta. 1949. *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658*. Skånsk senmedeltid och renässans 2. Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund. Lund: Gleerups.
- Schaefer, Werner-Max. 1920. Hausinschriften und Hausprüche: Allgemeine und Analytische Untersuchungen zur deutschen Inschriftenfunde. *Hessische Blätter für Volkskunde: Herausgegeben im Auftrage der hessischen Vereinigung für Volkskunde*. Band XIX, s. 1–114. Marburg.
- Smed, Mette. 2017. Jeg byggede dette hus: Renæssansens adelskvinder som herregårdsbyggere. I: Jacobsen, Grethe & Jørgensen, Ninna (red.), *Kvindernes Renaissance og Reformation*, s. 161–179. Köpenhamn: Museum Tusulanum Forlag.
- Staecker, Jörn. 2003. A Protestant habitus: 16th century Danish graveslabs as an expression of changes in belief. I: Gaimster, David & Gilchrist, Roberta (red.), *The archaeology of Reformation 1480–1580*, s. 415–436. Leeds: Maney.
- Thomasson, Joakim. 1997. Private life made public: One aspect of the emergence of the burghers in Medieval Denmark. I: Andersson, Hans, Carelli, Peter & Ersgård, Lars (red.), *Visions of the past: Trends and traditions in Swedish Medieval archaeology*, s. 697–728. Lund Studies in Medieval Archaeology 19. Stockholm: Riksantikvarie-ämbetet.
- Thomasson, Joakim. 2004. Out of the past: The biography of a 16th-century burgher house and the making of society. *Archaeological Dialogues* 11(2), s. 165–189.
- Troels-Lund, Fredrik. 1903a. *Dagligt liv i Norden på 1500-talet: II, Bønder- og købstadsboliger*. 2 utg. Köpenhamn: Gyldendals.
- Troels-Lund, Fredrik. 1903b. *Dagligt liv i Norden på 1500-talet: III, Herregårdar och Slott*. 2 utg. Köpenhamn: Gyldendals.

- Ullgren, Peter. 2004. *Lantadel: Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*. Lund: Sisyfos.
- Velev, Jens. 2017. Et industrianlæg og en votivsten på Hven fra Renæssancen: Om Tycho Brahes papirmølle. *Renæssanceforum* 12, s. 107–129.
- Wallin, Curt. 1979. *Jens Holgersen Ulfstand och Glimmingehus*. Tomelilla: Österleniana.
- Widera, Joachim. 1990. *Möglichkeiten und Grenzen volkskundlicher Interpretationen von Hausinschriften*. Diss. Artes Populares, Studia Ethnographica et Folkloristica 19. Frankfurt am Main: Lans.
- Wienberg, Jes. 1993. *Den gotiske labyrint: Middelalderen og kirkerne i Danmark*. Lund studies in medieval archaeology 11. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Zachrisson, Torun. 2002. Ärinwards minne: Om runstenen i Norra Sandsjö. I: Agertz, Jan & Varenus, Linnea (red.), *Om runstenar i Jönköpings län*, s. 35–54. Småländska kulturbilder. Jönköping: Jönköpings läns museum.